

KATEHEZA PRED PROBLEMOM SEKULARIZACIJE

Antun Weissgerber

UVOD

Ovo je golema tema. Premda je i mnogim pastoralcima nejasna, ipak je vrlo korisna za katehezu srednjoškolaca i sveučilištaraca. Više je potrebna katehetama nego katehizantima, kao što je znanje medicine potrebnije liječniku nego bolesniku. Vjeroučiteljima treba pomoći da uvide kako valovi sekularizacije, iz svih krugova današnje civilizacije, ozbiljno ugrožavaju cijelu zgradu vjere koju smo pomnom katehezom gradili u dušama osnovaca.

Teškoća je u tome što nam srednjoškolci u većini župa izmiču s kateheze te se rasprše u gradske škole i u društvo gdje ih valovi sekularizacije snažno zahvaćaju. No, teškoće su u katehetama kojima je zadaća skupljati gradsku mladež na vjeronauk. Međutim, oni kao da nemaju dovoljno znanja i uvida u one ideološke struje koje oblikuju današnju sekularizaciju i otpad od vjere. Takvi vjeroučitelji ne mogu ni u svoju katehezu unijeti obrambene lijekove koji bi suzbili napast teoretskog i praktičnog otuđenja od vjere.

Ovim člankom htio bih pokazati povijesno-ideološke izvore evropske sekularizacije koja svjesno ili nesvjesno djeluje u današnjem društvu. Svi osjećamo da na pubertetskom raskrižju mladosti čovjek dozrijeva do svoje osobnosti

koja zahtijeva dozrijevanje baštinske i osobne vjere. No, mladenačka dob i stupanj današnje školske naobrazbe zahtijeva dublje temeljenje vjere nego prijašnji naraštaji. Radi se ne samo o sadržaju vjere i ćudoređa u snazi autoriteta nego u snazi uvida vlastitog uma koji vidi i razloge razumnog vjerovanja i primjenu vjere na život. To je personalizacija i inkulturacija vjere kao Božje mudrosti u ljudsku mudrost.

Mladi ljudi nalaze silne teškoće kad im se u ime kulture nameće niz protuvjerskih ideologija i protukršćanske prakse pod zvučnim parolama 'znanstvenog ateizma', ili 'naprednog društva', ili 'modernog čovjeka', ili 'suvremenih zahtijeva', ili jednostavno u ime 'humanizma'. U takvom ozračju potkopavanja i napada na sve vjersko odolijevaju samo izgrađeni u vjeri, oni koji već imaju u sebi „antitoksine” protiv parolaške nevjere.

Ledeni vjetar sekularizacije koji je opržio mnoge mlade duše u rascvaloj mladosti na raskrižju životnih putova, u doba kad se opredjeljuju za vrednote ili nevrednote, za ideale ili idole, mora katehetu do dna duše zanimati. Zvučne parole samo su kričavi uzvici onih svjetonazora koji već tri stoljeća potkapaju vjeru nekad kršćanske Evrope. Taj proces postepeno je išao kroz misaonu povijest. Ispred sekularizaci-

je išla je dekristijanizacija mišljenja i življenja sve tamo od vremena renesanse. A ispred dekristijanizacije išao je pri kraju srednjeg vijeka proces deeklezijacije kao nepovjerenje i otpad od hijerarhijske Crkve. Najprije je nastupilo otuđenje od Crkve, zatim otuđenje od Kristove Objave, napokon otuđenje od Boga naravne religije. Ispunjalo se na širokom planu: „Tkogod niječe Sina, nema ni Oca” (1 Iv 2, 23). I ona Augustinova: „Tko nema Crkvu za majku, nema ni Boga za Oca.”

Ovaj članak želi zaći, bar ukratko, i u tu daljnju pozadinu sekularizacije. Nije ona nađošla kao iznenadni potres nego kao dugoročno potkapanje vjerskih nadnaravnih temelja da se na kraju razvale i temelji naravne religije. Zato i liječenje velike krize vjere mora izgraditi naravne temelje religije da bi nad njima podiglo zgradu nadnaravne, objavljene vjere. I tu vrijedi: „Gratia supponit naturam” = Milost pretpostavlja narav. To za katehezu znači: Božanska istina pretpostavlja zdravu ljudsku istinu i prirodne pameti i istinite filozofije i humane kulture. Objava liječi zavedenu pamet, a milost liječi pokvarenu narav. Ali, kako liječiti duh kad zavedena pamet sebe smatra sveznaderskom, a pokvarena narav sebe naziva 'humanom'? Kako liječiti sekularizirane ljude koji otuđenje od Boga smatraju 'oslobođenjem čovjeka'? Napast sekularizacije postigla je svoju oštricu time što je čovjeku ponudila privid slobode i napretka otpadom od vjere. Ona nastupa a p o t e o z o m č o v j e k a da bi ga prikazala kao vrhunsko biće ne samo prirode nego cijelog bivstva, sve stvarnosti. Zato mora d e g r a d i r a t i B o g a nad sobom da bi čovjeka postavila na njegovo božansko prijestolje. Osjećamo dah zmijske iz raja koja zavede praroditelje obećanjem: „Bit ćete kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo” (Post 3,5). Sami sebi pravilo dobra i zla – moralna emancipacija. Sami sebi kovači vlastite sreće – sudbinska emancipacija. Sami sebi gradimo svoju povijest kao raj na zemlji – eshatološka emancipacija. Sami sebi budimo bogovi – ontička emancipacija. Eto, to je na kraju duh sekularizacije. Prva napast praroditelja postaje sve više zadnja napast 'čovječanstva u obliku razrađenih ideologija čovjeka bez Boga, čovjeka umjesto Boga.

orijentacije

Ponekad se pojam „sekularizacija” miješa s pojmom „desakralizacija”, pa ću i to pojasniti. Pojam „svetoga” razne su religije proširile s Božanstva i na mnoge stvari u službi kulta: žrtve, hramovi, obredi, mjesta, vremena... Proširenje je išlo i na posve profane stvari: svete vode, svete životinje, a često i na sve što pripada vlasti kraljeva, sve do obožavanja vladara. Pretjerana sakralizacija ima kao protivni proces „desakralizaciju” koja je korisna kad s profanih stvari i pojava diže posvećenost. No, kad prijeđe i na područje svetoga, onda je desakralizacija istovjetna sekularizaciji: oduzima svetost ženidbi, obitelji, ćudorednoj savjesti, svećeničkom zvanju, redovništvu... Hoće sve posvejetovnjačiti, učiniti profanim, izvući iz područja religije koju prezrenu tjeraju „u sakristiju”. Dok su stari pogani imali težnju da sakraliziraju sve oko sebe, čak i grijeh kao obred ubijanja ljudi i sakralnog bluda, dotle moderno poganstvo želi sve ljudske djelatnosti desakralizirati, oduzimajući ih utjecaju religije i vlasti Boga.

I u pojmu „sekularizacije” treba nekih razlikovanja. Nailazimo na čisto juridičku sekularizaciju crkvenih imanja ili službenika Crkve, ali tada izraz kazuje samo izuzimanje od crkvene vlasti ili službe... U našem prikazu uzimamo samo filozofsko-teološko značenje „sekularizacije” koja želi „o v a j s v i j e t” učiniti jedinom pozornicom čovjekova napretka i životne orijentacije, odbacujući „o n a j s v i j e t” iza smrti i iznad povijesti. U Kristovim ustima „ovaj svijet” znači protivnost ljudi Božjem svijetu i Božjem kraljevstvu među ljudima.

Prelazeći na povijesni proces koji vodi u današnju sekularizaciju, moram upozoriti da ću to ukratko prikazati radi ograničena prostora ispuštajući velik dio imena i navoda koji bi pristajali raspravi o tako dugoročnom i opširnom procesu. Moj prikaz pretpostavlja poznavanje glavnih povijesnih činjenica i filozofsko-teološke terminologije koju neću početnički tumačiti. Računam na čitaoce koji su usvojili pretpostavljeno znanje.

1. OTUĐENJE OD HIJERARHIJSKE CRKVE

Poznata nam je kriza crkvene vlasti u sred-

njem vijeku izazvana istočnim, trajnim raskolom i zapadnim, privremenim raskolima. Napose je pogodila papinsku središnju vlast kao duhovnu snagu jedinstva u kršćanskoj Evropi. K tome se pridružuju i neki ideološki pokreti koji iz temelja niječu svu hijerarhijsku strukturu Crkve, želeći neku posve karizmatičku i pneumatičku Crkvu. Time je prokrčen put subjektivizmu na veliku štetu zajedničke vjere cijele Crkve pod vodstvom Učiteljstva.

Fratricelli su željeli Crkvu Duha bez hijerarhijskog vodstva. Joakim da Fiore učio je da Stari savez predstavlja Crkvu Oca pod vodstvom Zakona (la loi), Novi savez Crkvu Sina pod vodstvom vjere (la foi), a naskoro ima nadoći Najnoviji savez Crkve Duha pod vodstvom karizmatičkih monaha koja će svima donijeti radost (la joi).

Valdenzi su u 13. stoljeću započeli doslovno oponašati siromaštvo Kristovih apostola. Početak samog Waldesa, bogatog trgovca, koji je sve podijelio siromasima, bio je sličan početku sv. Franje Asiškog. No, kad je Inocent III. od njega i njegovih zahtijevao da prestanu propovijedati jer samo svećenici smiju propovijedati, nisu poslušali, nego se usprotiviše vodstvu hijerarhije. Izopćeni od pape Lucija III. pošli su prema vlastitoj pučkoj crkvi koja je odbacivala sakramente i sva se predala čitanju Biblije. Mnogo toga poprимиše od katara, udruživali se s husitima, a konac je bio da se nađuše u protestantskoj oporbi kalvina i luterovaca protiv hijerarhijske Crkve, za pneumatičko-karizmatičko kršćanstvo vlastitog tumačenja Biblije.

Illuminati, u Španjolskoj, 16. stoljeće, „alumbrosi“, bile su zatvorene ezoterijske skupine „prosvjetljenih“ s tajnim znanjem i s mističnim težnjama za ekstazom. Na te udruge djelovalo je mnogoraznih duhovnih utjecaja: priscilijanskih, arapskih, neoplatonskih, židovskih, erazmovskih... Mnogi od njih, umišljali su da ih Bog izravno prosvjetljuje pa su bili sumnjivi španjolskoj Inkviziciji. One se kasnije razviše u slobodnozidarske udruge s tajnim obredima te izgubiše religijsko.obilježje.

Nominalisti pripadaju svojim naukom u filozofsko područje, ali s jakim utjecajem na teologiju. Njihov začetnik V. Occham razdvojio je konkretnu spoznaju iskustva od pojmovne

spoznaje ideja koje nemaju veze s iskustvom nego su samo „dah riječi“ (flatum vocis) i „učinci samog uma“ (termini mentis), a riječi izražavaju samo „imena“ (nomina), a ne slike stvarnosti o onom što izriču. Time je nominalizam uzdrmao metafizičku spoznaju kao da je čisto subjektivni proizvod, a etiku kao normu dobra i zla pretvorio u potpuni voluntarizam. Čak bi i Božja volja mogla dati sasvim proturječan Dekalog Dekalogu na Sinaju... Sam Occham nije vidio kamo vode njegovi principi, ali se, osuđen od pape Ivana XXII, borio protiv papinske vlasti... Utjecaj nominalista bio je pozitivan u prirodnim znanostima, ali rušilački negativan za metafizičku spoznaju Boga, besmrtnu dušu, pa i stalnog smisla crkvene dogme, otvorio je filozofski put subjektivizmu koji je kod Luthera prešao u teološki subjektivizam.

Protestantizam je bio konačan plod prijašnjih pokreta subjektivističkog tumačenja Biblije i protivljenja svakom crkvenom Učiteljstvu Pape i općih Sabora. Odbačen je i sav sakramentalni život osim krsta. Čovjek pojedinac našao se osamljen pred objavom Biblije i prepušten vlastitom sektaškom tumačenju. Na etičkom području stradala je briga oko čiste savjesti, jer ne treba dobrih djela kad „sama milost spasava“. Na društvenom području, umjesto hijerarhije, sve više nastupa država koja ima određivati državnu religiju (Cujus regio, illius religio).

Kasniji protestantizam povukao je i neke katolike da obezvrijede Papin učiteljski i pastirski primat: galikanizam, febronijanizam, jozefinizam pošli za veličanjem državno-nacionalne crkve, a omalovažavali su središta sveopće Crkve, Crkvu od Krista ustanovljenu i sagrađenu na Petru-Stijeni kao prvaku u zboru apostola.

Protestantsko načelo, subjektivističko tumačenje Svetog pisma bez Predaje koju Crkva čuva, otvorilo je vrata mnogim sektama koje su Božju objavu razvlačile na kojekakva svoja uska tumačenja. Sa stajališta jedne vjere, cjelovite po apostolskoj predaji, nastaje **v j e r a u k o m a d i ć i m a**, gdje jedni niječu ono što drugi tvrde birajući iz Biblije što se komu sviđa, a odbacujući i prešućujući ono što im se ne sviđa. Tako danas ima preko tisuću sekta s različitim i protivnom vjerom jer je izgubljen Kri-

stov autoritet povjeren hijerarhijskom Učiteljsvu. Neke od tih sekta više ne vjeruju u Kristovo Božanstvo ni u Presveto Trojstvo, a neke ni u besmrtnost duše...

2. OTUĐENJE OD KRISTA

Sektaška rasipanja kršćanstva i njihova međusobna proturječja u vjeri, zatim okrutni vjerski ratovi 16.–17. st. urodiše kod nekih naobraženih krugova općim nepovjerenjem u samu objavu Biblije. Mjesto subjektivističkih „rasvjetljenja” ima nastupiti č i s t i r a z u m „prosvjetitelja” koji određuju istinu vlastitom logikom. Mjesto vjere ljude treba sjediniti z n a n j e pametnih glava koje odbacuje ugled bilo koje objave. Tako se rodio racionalizam kao naravna pamet s nijekanjem nadnaravne objave, a time i Krista koji je središte te objave.

Racionalizam ima svoje korijene već u renesansi kad su nekim kršćanima Platon i Aristotel postali mjerodavniji nego Krist, a olimpski bogovi zanimljiviji nego sveci Crkve. Kad je Descartes nastupio svojim metodičkim racionalizmom apriornih ideja bez poštivanja iskustva, nije to bio nimalo raskid s kršćanstvom jer je on bio iskren vjernik. Pravi n a č e l n i r a c i o n a l i z a m nastupio je kad je odbačena objava kao izvor vjere od Boga dane, a postavljen ljudski razum kao jedino mjerilo istine. Skupa s tim odbačenjem pojavljuje se i naglašava n a r a v n a r e l i g i j a koja odbacuje sve misterije vjere dane Objavom. No, u određivanju što spada na sadržaj naravne religije, opet se pojavilo više smjerova ljudskog subjektivizma, dok napokon nije bilo bačeno i siromašno ogoljeno načelo: „Ono u čem se svi ljudi slažu.” Vrlo oskudno, čak ni zajednički monoteizam. Sveznadarski razum brzo se opet pojavio kao subjektivističko razdvajanje u nekoliko racionalističkih oprečnih sustava: panteistička, deistička, etičko-praktična religija...

Spinoza je prvi javno i potpuno prekinuo s vjerom u Objavu. Židovska zajednica ga je izopćila, a on se zavukao u samoću da izgradi svoj p a n t e i s t i č k i r a c i o n a l i z a m razvojnog sveboga prirode koja u dvosmjernom razvoju tvari i duha konačno dolazi do ljudskog organizma i ljudske svijesti, u kojoj Bog kao

uzrok sebe konačno prepoznaje... Nije to indijsko-brahmanski panteizam u kom iz punine Prabića izlazi dioba prividnog i prolaznog svijeta, nego se iz nesvjesne praznine svebitka ima razviti punina ljudske svijesti u kojoj prirodabog sebe prepoznaje. Dakle, čovjek na vrhu stvarnosti, a njegov razum na vrhu spoznaje. Spinoza je dugo ostao osamljen dok nije izbio kao preteča njemačkih idealističkih panteizama.

Deizam je najplići oblik racionalizma koji je započeo u 18. stoljeću, zahvatio građanske krugove u Engleskoj i Francuskoj, a pomalo i u Njemačkoj. Pod utjecajem tadašnje uspješne Newtonove mehanike i astronomije, deisti su sebi načinili sliku mehanicističkog Boga, Tvorca svemirskog reda, ali zanijekaše Boga providnosti koji bi vodio svijet i ljude k zadnjoj svrsi eshatološke nade. Bog je ljude naprosto prepustio da se sami snalaze i upravljaju zemaljskim stvarima, ali njegovo je vrhovništvo ipak korisno da se održi red etike među ljudima. Za deiste, s v e s u v j e r e j e d n a k o v r i j e d n e i svi su proroci religija jednako tvorci naravne religije koja je plod ljudskog umovanja. Tako se Krist našao u horizontalnom izjednačenju s Pitagorom, Konfucijem, Laotseom, Budom, Muhamedom kao jedan od ljudskih tvoraca ljudske religije. Nema nadnaravne objave ni povijesnog očitovanja Boga, a svi misteriji kršćanstva samo su 's i m b o l i' opće religije čovječanstva. Glavno je „ono u čem se svi ljudi slažu”, a to bi bio Bog stvaranja i etike, vrlo široko shvaćene.

H. Cherbery već u 17. st. postavlja naravnu religiju protiv crkvene vjere putem autoriteta. Prvi ističe „notitiae communes” kao zajedničku jezgru naravne religije.

J. Toland u spisu „Kršćanstvo bez tajne” odbacuje Objavu Božju i čudesa koja kuša tumačiti naravnim zakonima „preko običnih međa”. U spisu „Panteisticon” odbacuje osobnog Boga, a razvoj svijeta kuša tumačiti sveopćim mehanicizmom tvarnog svemira koji bi tumačio i ljudsku svijest. To je zapravo naturalizam koji briše duhovnost duše i besmrtnost iza smrti.

A. Collins u „Raspravi o slobodnoj misli” napada Bibliju, a čudesa smatra prevarama pisaca. Ljudsku misao tumači posve materijalno: kao biološki proces mozga...

M. Tindal nastoji spojiti kršćanstvo s „vjerom razuma”, ali tako da odbacuje misterije vjere iznad dohvata uma i dokaz čudesa u Objavi. Krist je, kako on misli, došao očistiti vjeru razuma od dodataka svećenika. Bit je kršćanstva: vjera u Boga i ispunjavanje dužnosti. Nikakvo spasenje po milosti.

D. Hartley kuša primijeniti Newtonovu fizičku metodu na svjesni život duše, a umne radnje tumači vibracijom etera koji stvara asocijacije u mozgu. Protivi se duhovnosti i besmrtnosti duše.

J. Priestey, smatran službenim predstavnikom deizma, bori se protiv ateizma, no „racionalnu religiju” spaja sa senzističko-materijalističkom antropologijom koja čovjeku ne ostavlja života preko groba.

Lord Shaftesbury više je pjesnik nego filozof. Kao deista želi uskrisiti metafiziku prirode koja traži Boga kao tvorca, ali etiku smatra neovisnom o religiji, jer „bolje znamo što je dobro nego što je božansko”.

Deizam je imao svoje pristaše u Francuskoj i u Njemačkoj, ali s različitim poimanjem Boga: samo Tvorac bez providnosti, a čovjek bez etičke odgovornosti pred Bogom...

Voltaire bijesno napada Crkvu i Krista, ali pobija ateiste deističkim Bogom reda u prirodi koji je „mudar tvorca prirode korisne čovjeku”. Za *Voltairea* je sve nesnošljivo što dolazi od bilo koje vlasti. Ne trpi ni metafiziku ni dogmu ni određena moralna pravila, ali znade ubojitim jezikom izrugati tuđa uvjerenja svojom nesnošljivošću u ime tolerancije za koju se vatreno bori.

D’Alembert se kao deist bori protiv ateizma kao protivna razumu, a htio bi zadržati štovanje „Boga ljubavi i pravednosti”. Kršćanstvo želi „očistiti od svih dogmi” i svesti ga na razumsku religiju.

J.J. Rousseau je bio borac protiv ateizma i materijalizma, a mrsko mu je sveznadarstvo racionalista. No, njegovo vraćanje prirodi i religiji srca nije bilo kadro logičkim oružjem pobijati protivnike religije. Cijeni u čovjeku osobu i besmrtnu dušu, ali ne zna dokazati svoja uvjerenja protiv tadašnjeg plitkog deizma i mehanicističkog ateizma.

S. Reimarus unosi u Njemačku engleski de-

izam te se oštro bori protiv nadnaravne Objave, a čudesa su mu suvišna i nezamisliva. Ljudski razum po *Reimaru* ponizuju misteriji koje ne bi mogao shvatiti, jer „savršenom razumu” ništa nije tajnovito. No, on ničim ne dokazuje da je u ljudi savršen razum kome bi bilo sve shvatljivo.

G. E. Lessing smatra deizam prvom neiskvarenom religijom koju navodno Krist čisti od „praznovjerja”, ali su kršćanske crkve iskvarile Kristov nauk dodacima dogmi. On se bori za neko „vječno evanđelje” koje bi bilo iznad svih religija, a otkriva ga mistični osjećaj, ne metafizička spoznaja. Začetnik je liberalne protestantske škole u Tübingenu koja tumači svu Objavu judeo-kršćanske Biblije kao *psihoevoluciju* bez povijesne teofanije. Nastavak *Lessingova* smjera je i *Bultmannova* „demitologizacija” kršćanstva, a zapravo dehistorizacija Krista Objave.

Hume, engleski empirist, nije deist, ali spada u njihovo doba te od njih preuzima da se može zadržati samo „naravna religija”. No i ona je pod sumnjom njegova općeg skepticizma u spoznaju svega objektivnoga, pa i Boga iznad svijeta.

Deisti su zadugo postali modna struja koju na široko proširuje anglosaksonska organizacija „slobodnih zidara” cijelim područjem engleskog jezika. Zato se nije čuditi kad čitamo da u SAD 90 od sto ljudi vjeruje u Boga, tvorca prirode, a tek 50-tak od sto u besmrtnu dušu čovjeka. Deisti su sveli naravnu religiju na plitko tlo onoga u čem se svi slažu i one koristi koju daje religija društvu. Ostao je Redatelj svemira i ćudoređa, ali čovjek bez besmrtno duše nema ni suda Božjega nad savjestima, ni sankcije u vječnosti, ni nade u uskrsnuće tijela. Deisti su bliski židovskim saducejima za koje *Luka* piše da nisu vjerovali da ima „ni uskrsnuća, ni anđela, ni duha” (Dj 23,8).

Na deistima sam se duže zadržao jer ih ima mnogo i kod nas: rijetko po nekoj sustavnoj filozofiji, nego po onom neobrađenom i plitkom raspoloženju da „ima nešto tamo gore”, da jest „neka sila iznad čovjeka”. Ali to nije osobni Bog providnosti i savjesti, pogotovo ne kršćanski Bog milosti i bliskosti, nego neka zadnja daska mutne religioznosti onih koji dalje ne misle ili nisu u vjeri poučeni.

Naturalizam je u ontičkom redu ono što je racionalizam u logičkom redu: razumu koji sve shvaća odgovara p r i r o d a koja sve č i n i. To je mehanicistički determinirana priroda čiji su zakoni tako neumoljivi da ne dopuštaju ničije uplitanje, pa ni Božje; nikakvo čudo, pa ni za potvrdu Objave; ništa nadnaravno jer bi to vrijeđalo neumoljivu zakonitost prirode. Kod deista pretpostavlja se takva priroda, zato je i religija samo „prirodna”. Kasnije će sama priroda bez Tvorca postati sebi dovoljan uzrok samorazvoja: u panteističkom ili materijalističkom obliku.

Spinoza je začetnik panteističkog naturalizma u kom je pratemelj svega bivstva usporedno i tvar i duh. Oboje se razvija vlastitom uzročnošću sveboga prirode koji je „causa sui”. Tvarni razvoj dovodi, preko mnogih stupnjeva života, do čovjekova organizma, a duhovni razvoj od nesvjesnog do svjesnog duha u ljudskoj svijesti gdje svebog postaje svjestan sebe. Dakle, na vrhu razvoja prirode-boga stoji čovjek kao vrhunac svebića. To je prva panteistička apoteoza čovjeka u kršćanskoj Evropi.

Spinozin paralelistički razvoj svebića kao tvari+duha dobiva nastavljače koji daju ili prevlast duhu nad stvari – panteistički smjer, ili prevlast stvari nad duhom – materijalistički smjer naturalizma. Prvi su obradili njemački idealisti, drugi francuski materijalisti i pozitivisti, dok je u Engleskoj bilo kolebanja na obje strane. Tako naturalizam deista s otuđenjem od Krista prelazi u ateizam otuđenja od Boga. otpao je Tvorac prirode, a osta priroda samotvorca svega bivstva. O tom otuđenju u slijedećem podnaslovu...

Liberalizam je postao na čudorednom području ono što je naturalizam postao na ontološkom području. Najprije je to bila d r u š t v e n a s l o b o d a n a p o l i t i č k o m p o d r u č j u protiv kraljevskog apsolutizma u zapadnoj Evropi. U mnogočem vrlo potrebna borba, jer je apsolutizam gazio prava naroda i nižih staleža. Boreći se za osnovnu „slobodu, jednakost, bratstvo”, pogodio je ideale Evanđelja o ravnopravnosti svih ljudi pred Bogom. Ali se takav liberalizam nije znao zaustaviti na rušenju prijašnje tiranije, nego brzo posta tiranijom pučkih vođa nad anarhijom slobodarskih

masa. Za ateiste francuske revolucije to je značilo oduzimanje slobode religiji, rušenje i paljenje crkava, izrugivanje svetinja onog naroda na čiju su se volju pozivali... Napokon je revolucija progutala svoje vlastite vođe, pa ništa čudno da su Robespierreu na grob stavili natpis: „Putniče, ne žali ga, jer da je on živ, ti bi bio mrtav!”

Liberalizam n a e k o n o m s k o m p o d r u č j u razvio se najprije u Engleskoj preko poznate „manchesterske škole” koja je izrekla dušu današnjega kapitalizma. Idejni začetnik mu je *Adam Smith* koji počinje s etičkim načelom „simpatije za druge”, ali etiku gradi na neodređenom čuvstvu opće simpatije koja ima nadoći po općoj koristi. U ekonomskom životu zastupa neograničenu slobodu ponude i potražnje uz jaku diobu rada po specijalizaciji radnika. Dok bi ponuda rada bila potpuno slobodna, dotle bi kapital bio pod upravom plan-skih stručnjaka ekonomije u privatnom kapitalizmu i u državnom zakonodavstvu... Natjecanje kapitala kroz konkurenciju imalo bi pospješiti nacionalnu i svjetsku ekonomiju. Je li Smith bio svjestan da će gruba konkurencija zgaziti mnoge slabije, a slobodno tržište rada iscrpljivati jadne proletere teškim radom za bijednu plaću? Kapitalizam se razvio u sustavnog pljačkaša ekonomski slabih, napose fizičkih radnika bez ikakva kapitala. Postao je tiranija novca, zgusnutog u vlasti malobrojnih moćnika, a slobodna ponuda rada postala je izlikom da se radnici po volji kapitalista otpuštaju i plaćaju najnižom nadnicom. Ekonomika bez etike gazila je slabog čovjeka... Kasniji ispravci kapitalizma, izborni od radničkih sindikata preko štrajkova, nešto su ublažili posljedice kapitalističke pljačke nemoćnih... Još uvijek nije izborena etička ravnoteža između rada i kapitala, pogotovo ne u nekad kolonijalnim zemljama. No, jedno zlo kapitalizam stalno unosi u milijune ljudi: vrednovanje čovjeka prema bogatstvu (ne po tome što č o v j e k jest, nego što i m a i z v a n č o v j e k a posjedom stvari).

Liberalizam n a e t i č k o m p o d r u č j u posljedica je kidanja etike od religije i etičkog ponašanja od Božjeg suda. Nije to filozofski problem: je-li etika prvotnija od religije u ljud-

skoj svijesti? Bio je to p r a k t i č k i problem da se etika učini p o s v e o v i s n o m o d s a m o g č o v j e k a, bilo pojedinačno bilo društveno. Već tamo od renesansnih pisaca više je oblika etičkog liberalizma bačeno u svijet iz filozofskih spisa.

Macchiavelli je u spisu „Il principe” postavio za politiku načelo da uspješna svrha posvećuje svako sredstvo, pa i nemoralno. Pače se opačina u politici pokazuje uspješnijom nego krepost. Vladaru dopušta da se osloni na krutu silu i varku da bi postigao snažnu vlast... Ovoj nauci pripisuju povjesničari samovolju apsolutističkih vladara 17–18. st. Politiku je odvojio od prava i ćudoređa te utro stazu vlasti „željezne ruke”.

Odavno su filozofi zasnivali ćudoređe i pravo na ljudskoj razumnoj prirodi, što od Grka preuzeše i skolastici. No, u 17. st. otvorilo se pitanje: Kakva ljudska priroda postaje izvorom ćudoređa?

Hobbes vidi u čovjeku ratnu prirodu divljeg stanja: „Čovjek je čovjeku vuk.” No, da svi ne bi proždrlili jedni druge, razbor je prosudio da je potreban d r u š t v e n i u g o v o r kojim bi svatko odstupio od svog egoizma toliko da bude moguć zajednički pravni red. Da taj ugovor ne bi propao, potrebna je moć države koja sili na održanje zakona. Tu moć garantira jedan apsolutni vladar čija je volja zakon, koji određuje i dobro i zlo, čak i vjeru podanika. Tako je *Hobbesov* „Levijatan” postao tiranska država kakvu je tada imala Engleska monarhija nad anglikanskom crkvom.

Spinoza želi graditi etiku na „prirodnom pravu”, ali ono je spoj požude i moći. Društveni ugovor obuzdava tu slijepu silu, ali on vrijedi koliko je „k o r i s t a n g r a đ a n i m a”. Vladar mora biti uman i krepostan da ne popušta požudi građana... *Spinoza* se time odjeljuje od početnog naturalizma i okreće k idealizmu, ali u njega nigdje nema izvora norme dobra i zla. Kad pogriješe ili vladari ili podanici, nema više instancije ni za etičku normu ni za sankciju. Kako će i biti, kad je čovjek zadnja instancija kao osvještenje prirode-boga.

Hume je učio da ćudoređe nije ni od Boga ni od razuma, nego od „ćudorednog nagona prirode” koja smatra dobrim u g o d n o i k o-

r i s n o, a zlim neugodno i nekorisno. Samo društvo potvrđuje ćudorednu normu, a može ju izmijeniti po volji društva... Dakle, društveni čovjek je zadnja norma bez priziva na razum i Boga.

Škotska škola pod vodstvom Th. Reida borila se protiv Humeova potpunog skepticizma za objektivnu istinu, za načelo uzročnosti, za duhovnost duše, za moralno osjećanje, ali sve to dokazujući pomoću „z a j e d n i č k o g u v j e r e n j a” (sensus communis), koje ljudima daje zdrave temelje etike. Reidove su tvrdnje istinite, ali dokazi oskudni jer se „zajedničko uvjerenje” ne oslanja na metafiziku, nego na neku etno-empiriju koja sliči deističkom „ono u čem se svi ljudi slažu”... Toga je odviše malo i u naravnoj religiji i u etici. Ostaju otvorena vrata liberalizmu da tumači opće uvjerenje više na minimalan način društvene obveze nego religijske savjesti. Kao što ni cijela Teodiceja, tako ni cijeli Dekalog nisu sadržani u „općem uvjerenju”. Time je naravna religija i etika svedena na najtanji donji sloj očitosti koju bi svi narodi priznavali. Vrlo daleko od cjelovitosti i čistoće naravne religije u sebi, još dalje od Kristova evanđeoskog zakona. Mislioci se više ne pozivaju na Objavu, kao ispravak religije i etike, kao lijek protiv ljudskih zastranjenja i kvarenja. Tabor liberalizma izjednačio se s onim deističkim taborom minimalnog temelja naravne religije. Pod utjecajem kasnijeg materijalizma poči će liberalizam u još dublje rušenje etičkih načela i vrednota.

Kant je od Humea usvojio skepticizam i osjetne i idejne spoznaje objektivne istine. Svojim antinomijama uzdrmao je metafizičku spoznaju Boga, ali je, posve protivno Humeovu hedonizmu i utilitarizmu, etiku utemeljio na praktičnom umu „k a t e g o r i č k o g i m p e r a t i v a” o bezuvjetnoj dužnosti koju naređuje savjest. To je „kategorija apriori” koja određuje volji vršenje dužnosti, koja i ljudskim zakonima daje i prosuđuje vrijednost. Normu dužnosti oteo je od uskoće svog subjektivizma, jer se svatko mora ponašati tako da „to može služiti za opće pravilo”. Ipak je njegova etika utoliko „autonomna” da svoj razlog nalazi samo u ljudskoj naravi, ne u Božjoj volji, niti u objavi. Iz etike *Kant* zaključuje o slobodi volje, o bes-

mrtnoj duši, o Bogu kao o tri „postulata praktičnog uma”. Time je uspostavio naravnu religiju na naravnoj etici čvršće nego deisti. Ali prema nadnaravnoj, objavljenoj vjeri, Kant ostaje racionalistički odbojan. Krist mu je samo etički ideal, nikako Spasitelj od grijeha i smrti, niti Bog u tijelu među ljudima. Kant nikad nije ušao u crkvu svog rodnog Königsberga jer nije priznavao kršćansko vjerovanje. Među svim religijama Krist je samo toliko veći, koliko je etički viši od ostalih osnivača naravnih religija. Tu je ostao blizak deizmu, samo s jačim etosom savjesti u „kategoričkom imperativu”...

Svi nabrojani pokreti naravnih religija odbacili su nadnaravnu Objavu kao povijesno očitovanje Boga spasenja. Time odbaciše i milosni preporod čovjeka po Kristu i eshatološko spasenje uskrsnuća i sve misterije kršč. vjere iznad dohvata naravne filozofije. Krist je izjednačen s ostalim osnivačima ljudskih religija. Jedino mu Kant priznaje višu etičku vrijednost koja ga čini „sinom Božjim” da bismo se i mi u nj ugledali, te na isti način postali „sinovi Božji” vršeći svoje dužnosti.

3. OTUĐENJE OD BOGA

Već se u Spinozinu naturalističkom panteizmu krije ateizam prirode-boga koja se razvija do apoteoze čovjeka. No njegov utjecaj bio je skučen sve do 19. st. kad ga na svoj način oponašaju i razrađuju neki njemački idealisti. I naturalizam determinističke prirode vukao je pomalo u ateizam autonomne prirode koja postaje izvorom svega bivstva u mehanicističkom materijalizmu nekih enciklopedista. Ni deizam nije dugo uvjeravao svojom tankom bazom naravne religije koja je također bila izvrgnuta subjektivističkom tumačenju kao i sektaško krščanstvo. Tako se rodio evropski ateizam koji je poprimio mnogo lica ideoloških izdanja.

a) **Mehanicistički materijalizam** svodi svu stvarnost na tvar i silu, pa i čovjek postaje proizvod takve prirode, a njegova svijest samo je odraz tvarnih procesa u mozgu.

La Mettrie gleda na čovjeka kao na dobro uređen stroj (L'homme machine) ili najuspjeliju biljku (L'homme plante). Sve psihičko je

proces fiziologije u ljudskom mozgu bez imalo duhovne dimenzije.

Holbach u „Sustavu prirode” i u brojnim člancima grubo napada svaku religiju, a svećenike svih religija optužuje da su Boga izmislili kako bi osigurali svoju vlast nad narodom, te ga bolje izrabljivali. Nema u Holbacha dokazivanja materijalističkog svjetonazora, nego dogmatski postavljene tvrdnje: Priroda nije učinak stvoriteljskog uma, nego vlastitih immanentnih zakona. Priroda je prvo i vrhovno biće koje je uređeno determinizmom tvarnih sila — pokretna tvar! Htio bi sazdati novi moral, posve odijeljen od svake religije, a pravilo dobra i zla nalazi se u ljubavi prema užitku i u bijegu od boli. Tom hedonizmu treba služiti međupomoć države i društva koji bi zakonodavstvom kazne i nagrade pritjerali ljude da rado vrše kreposti za sve korisne.

Diderot, smatran vođom francuskih materijalista, u člancima Enciklopedije i u spisu „Filozofske misli” velikim žarom zastupa „religiju prirode” koja je svuda živa (panvitalizam) i sebi dostatna, kao izvor iz koga izlaze i u koji se vraćaju sva bića.

D’Alambert bi htio biti deist, ali u uvodu Enciklopedije, donoseći razdiobu znanosti, isključuje metafizičke i religiozne znanosti kao „suviše i nekorisne”.

Helvetius u djelima „O duhu” i „O čovjeku” tumači sav duševni život fizičkom osjetnošću, a psihičku raznolikost raznim „strastima” koje traže uživanje i bježe od boli. Odgoj društva treba postići: zakonodavstvom ukrotiti strasti tako da svakomu bude ugodnije vršiti nego kršiti zakon. Tako bi društvena sila krotila silu strasti u osjetnoj tvarnosti čovjeka.

Cabanis želi prikazati napredak ljudskog duha kroz znanosti koje se, navodno, usavršuju time što se više odjeljuju od zaštite religije. Znanosti imaju pred sobom neograničeno polje istraživanja, zato njihov napredak neće nikad završiti. Čovjeka gleda kao proizvod tvarnih procesa, a ljudsku duševnost tumači fiziologijom. On je preteča pozitivizma koji će sav napredak čovječanstva postaviti u iskustvenu znanost, a ne u filozofiju.

Ovi su pisci Enciklopedije svi redom učili **m a t e r i j a l i s t i č k i n a t u r a l i z a m**,

netko mehanicistički, netko vitalistički. Odbacuju „hipotezu boga” kao nepotrebnog za tumačenje sklada i reda u prirodi. Mjesto Tvorca i Zakonoše prirode dolaze „zakoni prirode” kao uzroci svemirskog reda. Njihov je nastup dogmatički materijalizam bez induktivne obrade prirode u koju vjeruju, ali je vrlo slabo poznaju.

b) **Idealistički ateizam** nastupa iza Kanta te poprima više lica panteističkog svebića koje se iz različitog temelja razvija do ljudske svijesti kao najvišeg očitovanja svega bivstva. Naoko zvuči religiozno, jer je pun „apsolutnoga”, no u procesu od nesvjesne prirode do ljudske svijesti, čovjek dolazi na vrh svega bivstva, veoma apstraktno shvaćenoga.

J.G. Fichte tumači individualnu svijest kao očitovanje opće svijesti „apsolutnog Ja” iz koga sve počima kao iz neizmjernog subjekta. Nasuprot stoji kao antiteza sveopća priroda koja je Ne-Ja kao sveopći objekt. Iz sinteze obaju stvarnosti nastaje l j u d s k a s v i j e s t sa svojim znanostima i djelatnostima. Naša osobna svijest je proces osvješćenja „apsolutnog Ja”, a naše ćudoređe je izvanje očitovanje djelatnosti „apsolutnog Ja”.

F. Schelling stavlja na početak svebića „apsolutnu prirodu” i duh koji je proučava. Priroda je zapravo duh u nesvjesnom stanju, a duh je priroda u svjesnom stanju. Religiju smatra razvojem duha u prirodi te u djelu „Filozofija i religija” tumači religijski razvoj u tri stupnja: politeizam prirodnih bogova, reakcija kršćanstva kao monoteizam protiv bogova prirode, a treći je stupanj neoplatonski panteizam, koga preuzima od Boehmea, da ga pretvori u svoj p a n t e i z a m p r i r o d e na čijem je vrhu ljudska svijest.

Hegel je najopsežnija razrada idealističkog panteizma metodom dijalektike kroz tezu—antitezu—sintezu. Njegov sustav je potpuno deduktivan i dogmatičan: od apstraktne ideje o biću kao teze, preko nesvjesne prirode kao antiteze do svijesti „apsolutnog duha” koji je sinteza ideje i prirode u d u h u č o v j e č a n s t v a. Ideja postaje sebe svjesna tek u tom „apsolutnom duhu” koji se subjektivno očituje kao psihologija, objektivno kao etika i pravo, povijesno kao država, interiorizirano kao reli-

gija, eksteriorizirano kao umjetnost, i konačno, vrhunski kao filozofija. Poganstvo je univerzalnost prirodne religije, židovstvo je individualnost nadsvjetskog Boga, kršćanstvo je sinteza obojega: Krist je po utjelovljenju sinteza univerzalnog i personalnog. Presveto Trojstvo također tumači dijalektički: Otac je teza—ideja, Sin je antiteza u objektima svijeta, Duh je sinteza obojice u svijesti „apsolutnog duha” gdje se sve sabire, usklađuje, osvješćuje. Tako su kršćanske dogme iz objave postale sasvim izobličene dijalektikom Hegelove nasilne dedukcije.

Shopenhauer je postavio „apsolutnu volju” na izvor svebića koje je, početno, nesvjesna sila, koja postaje svjesna u ljudskoj volji, koja stvara svjetove, a u čovjeku uvijek sve veće želje. Mnoštvo želja čovjeka muči, a svako zadovoljenje uzrokuje još veće boli nedovršenosti. Mir duše je u tom da se unište želje, pa i želja za življenjem... Na kraju završava u budističkoj nirvani osobnosti, u bijegu od ovog „najgoreg svijeta”.

E. Hartmann započeo je svoj panteizam s „apsolutnim nesvjesnim” koje se razvija i zamišljenim idejama i djelovanjem volje u našim svijestima. Konac razvoja nije napredak svijeta i čovjeka, nego uništenje svijeta i njihilizam sveopćeg rušenja i vraćanja u početno „nesvjesno”.

Ukratko sam zbio vrlo zamršenu akrobaciju idealističkih sustava koji svi imaju u sebi spoj racionalizma i naturalizma kao neko svebiće s nesvjesnim početkom i sa svjesnim svršetkom razvoja u ljudskoj svijesti. Za razliku od religioznog panteizma starih Grka i indijskog brahmanizma, koji imaju u prvom počelu neki Logos—Nous ili Puninu prabića, ovi su panteizmi a t e i s t i č k i jer čovjeka stavljaju na vrh svebića dok je na izvoru nesvjesna priroda ili nesvjesna ideja, ili oboje. Ovakvi idealizmi ne znaju za molitvu, žrtvu, klanjanje Najvišem, jer iznad njihova čovjeka i čovječanstva nema ništa više. U njima je s p i r i t u a l n a a p o t e o z a č o v j e k a... Na sreću, panteizmi nisu pokazali široka utjecaja na ljude, jer se odviše protive iskustvu o mnoštvu bića. No njihov kvasac uzdizanja čovjeka na vrh bivstva zarazio je mnoge protiv autentične religije.

c) **Pozitivizam** se pojavio kao sustav usred

19. stoljeća ali svoje preteče ima u engleskom empirizmu i kod nekih enciklopedista. U pozitivizmu je racionalizam krenuo prema i s k u s t v e n i m z n a n o s t i m a, ne prema filozofiji koju potcjenjuje kao niži stupanj spoznaje, dok je religija još niži stupanj od filozofije. Ovaj „zakon od tri stupnja spoznaje: religiozni, metafizički, pozitivistički potječe od Turgota, prihvaćen je od S. Simona, a razglasio ga A. Comte koji dade ime „pozitivizam” sustavu znanstvenog razuma.

A. Comte daje izrazu „pozitivizam” smisao konkretne spoznaje osjetnog iskustva (Baconov senzizam) i političkog usmjerenja društvenog uređenja (Saint-Simonov socijalizam). Tzv. „zakonu triju stanja” ljudskog spoznajnog razvoja daje smisao protivnosti koje se isključuju: filozofija isključuje religiju, a pozitivistička znanost isključuje oboje. Religija je htjela dati odgovor na početke i svršetke stvarnosti, metafizika na „bitnosti” koje upravljaju stvarima, a pozitivistička znanost sve to smatra nepristupačnim te se okreće opipljivoj realnosti konkretnih stvari. Religija je djetinje stanje, metafizika mladenačko, a pozitivistička filozofija muževna zrelost spoznaje. Za Comtea je „pozitivna filozofija” jedino provjerljiva činjenicama i dokaziva općim zakonima prirode u znanosti. U njoj je početak v a n j s k o i s k u s t v o s j e t i l a, metoda je samo induktivna, a plod su spoznati zakoni prirode i društva koje treba praktično primijeniti u tehnici, odn. politici. Vrijede one znanosti o prirodi koje se dadu matematički mjeriti (astronomija, fizika, kemija, fiziologija) ili praktički organizirati (sociologija). Najgore je prošla psihologija koju Comte svodi na fiziologiju ili „kemiju mozga”. Čovjek je za njega posve tjelesno biće, a njegova spoznaja vrijedi samo kao osjetna, ne kao pojmovna... Društvu su potrebne tri uredbe: privatno vlasništvo za egoističke potrebe prehrane i stjecanje kapitala, obitelj za odgoj pojedinaca prema društvu, govorni jezik za vezu s društvom i za stjecanje kulturnoga kapitala znanosti... Društvu je potrebna dvostruka vlast: materijalna snaga industrijalaca i vojnika i duhovna snaga učenjaka koji postaju svećenici pozitivizma.

Etiku definira kao prevlast altruizma nad

egoizmom tako da društveni čovjek mora „živjeti za druge”. Religija nije za Comtea veza čovjeka s Bogom, koga ne priznaje, nego veza čovjeka s cijelom ljudskom vrstom, da bi se sve snage upravile prema napretku čovječanstva na ovom svijetu. Pozitivistička religija ima svoje vrhovno biće – Čovječanstvo, svoj veliki fetiš – Zemlju, svoj veliki okoliš – Zrak, svoje svećenike – sociologe, futuriste koji će pogađati budućnost, svoj kult – umrlih genija, svoj vlastiti pozitivistički kalendar ljudskih velikana... Dakle, d i v i n i z a c i j a Č o v j e č a n s t v a, jer pojedinac smrću zauvijek nestaje, osim u uspomeni potomaka. Comte je pokušao znanosti dati ulogu filozofije i religije, ali zgodno veli Bazala: „U tu svoju religiju uzeo je Comte mnoge misli iz kršćanstva, ali im je primiješao toliko drugih elemenata, da je od svega nastalo dostatnoj mjeri fantastično i zanesenjačko poganstvo” (Pov. Fil. III, 160, s.).

Utjecaj pozitivizma bio je vrlo širok i još danas jak na nekim sveučilištima. Njegov svjetonazor preuzela je masonerija tzv. „Orjenta” te ga proširila napose među vodećim krugovima romanskih naroda. U više svjetskih prijestolnica bile su podignute čak i crkve u čast Čovječanstvu. Comteovi sljedbenici nisu ga cjelovito prihvatili, nego su osnovni pozitivizam spoznaje preradili u više različitih smjerova.

H. Spencer nastupio je s evolucionističkim pozitivizmom prirode. Svjestan da je „filozofija spoznaja najviše općenitosti”, da je na vrhu piramide kojoj je osnovica iskustvo prirode, htio je svu prirodu ujediniti u „f i l o z o f i j i e v o l u c i j e”. Apsolutno – za Spencera je neshvatljivo, jer je neiskustveno, a sva nam je spoznaja relativna. Ipak, postavlja kao prvotnu osnovu svega – silu koja uzrokuje pojave u tvari, a i tvar koju sila goni na razvoj. Zato je njegov evolucionizam m e h a n i c i s t i č a n, kako već bijaše kroz stoljeća u engleskom empirizmu. Drugdje opet, silu poistovjećuje s duhom svemira jer je nespoznatljiva pozadinska moć iza pojava. Njegov „evolucionizam svega” zanosi u materijalizam, ali zvuči dualistički: tvar koju goni na razvoj sila–duh. Evolucija je za njega „opća metoda istraživanja”, pa traži razvoj gdje ga nije našao i skače u brzi zaključak da je evolucija osnovni „zakon svega zbi-

vanja". Sila stvara u stvari sve složenije oblike: vanjskim promjenama odgovaraju unutarnje promjene u smjeru sve više složenosti: od anorganskih oblika organski, od funkcija organa razvija se svijest, a u svijesti se skuplja zgusnuto i organizirano iskustvo... Njegov je evolucionizam prejednostavan i posve aprioran: premda puno govori o iskustvu, nije ga provodio ni kroz jednu znanost. To je p o s t u l a t o r n a evolucionija koja iz hipotetske metode pravi p o č e l o p o s t a n k a, sveopći zakon. Dok su drugi dijelovi njegova sustava slabo primljeni, njegova je filozofija evolucije, uz Darwinovu teoriju descendencije, naišla na širok prijem daleko izvan Engleske. Izgleda kao da se našao način da se svijet i život i čovjek protumače samorazvojem bez Stvoritelja. Iz Spencerove perspektive dobila je Darwinova teorija krila za širok let po svijetu, ali slabe noge da stane na tlo iskustva. Mnogo se toga aprioristički tumačilo, i još tumači bez iskustvenih dokaza po Spencerovoj sveopćoj evoluciji, kao da je time materijalizam dokazan. Sam Spencer nije tako radikalno obračunao s religijom i s Apsolutnim kao njegovi učenici. Bio je više agnostik nego ateist i dobrobrano je pomiješao tvarnu i duhovnu silu, a religiju ostavio po strani kao neodređeni strah pred nepoznatim Apsolutnim.

Niz Spencerovih sljedbenika nejednako obrađuje njegov evolucionizam. Th. Huxley ostaje na agnosticizmu, ali vuče više evoluciju k materijalizmu, jer sve duševno tumači fiziologijom, a svijest tumači kao nuzpojavu tvarnih procesa (epifenomen). W. K. Clifford postavlja na izvor evolucije „oduhovljenu tvar” (mind-stuff) koja u čovjeku prelazi do svijesti o svemiru kao „kozmičko čuvstvo”, izvor „religioznog čuvstva” i etike kao „društvene savjesti”... Lubbock spaja darvinizam s filozofijom evolucije u opći svjetonazor koji primjenjuje na etnologiju posve apriori, bez proučavanja etnoloških podataka: Religija se „razvija” od početnog animizma u strahu pred nepoznatim silama prirode, preko totemizma, fetišizma, magizma, politeizma do konačnog monoteizma... Kasnija istraživanja Bečke etnološke škole dobrobrano su opovrgla ovakvu apriornu evoluciju. Pokazao se početni monoteizam kod najprimitivnijih naroda.

H. Taine prebacio je pozitivizam na psihološko područje posve zanemareno od Comtea. Svu ljudsku duševnost tumači a s o c i j a c i j a m a o s j e t n i h o p a ž a j a koji su proizvod živčane fiziologije, a ideje su samo zajednička imena za skupove sličnih doživljaja (nominalizam). Duševnost čovjeka tumači paralelizmom fizičkih i psihičkih pojava (Spinoza). Sloboda volje bila bi iluzija koju čini u nama mnogostruka mogućnost naših težnji, ne moć vlastitog izbora. Volja je posve determinirana psihičkim doživljajima, a etika nije znanost o onom što treba činiti, nego o onom što ljudi čine nužnim određenjem svog psihizma. Osoba ne izvire iz duhovne biti nego je to „vođeća moć” koja ujedinjuje ostale doživljaje. Duša nije činilac svojih čina, nego tek zajedničko ime za sve doživljaje. Priroda nema supstancije, nego je serija skladnih pojava kojima se očituje najviše biće – „vječni Aksiom” kao zakon prirode. Taineov pozitivizam kreće se u okvirima Spinozina pankozmizma, gdje svemir dolazi do svijesti u čovjeku. Nema Boga iznad svemira, nema duše iznad osjetne fiziologije.

J. Stuart Mill okreće pozitivizam na tlo logike, napose empirijske indukcije za iskustvenu psihologiju. Sva je spoznaja u osjetima koji se asocijativno udružuju u sudove, a „opći pojam psihološki je – ništa”. Naš Ja nije drugo nego „stalna veza” među osjetnim doživljajima. Njegovi zakoni indukcije dobri su za iskustvene znanosti, ali nemoćni za pojmovnu metafiziku i matematsku dedukciju. Duhovnost i besmrtnost duše za njega su nedokazivi. Etika mu počinje s utilitarizmom opće koristi, ali završava s gotovo stoičkim odricanjem zbog kreposti. Vjera je za njega upravljanje čuvstava k idealima čovječanstva – religija humaniteta.

E. Durkheim prebacio je metodu pozitivizma na sociološko područje koje uključuje etiku. Sociologija je za njega vrhovna znanost koja obrađuje društvo kao zasebno biće „sui generis”. Determinizam prirode pretvara u determinizam društvenog života. Njegova zamršena metoda za proučavanje društva sličnija je biologiji nego psihologiji, jer čovjeka gleda kao na najviši oblik životinje. Ni etika nije drugo nego dio determinirane društvenosti; ne govori o dužnosti kako bi se čovjek morao ponašati,

nego o činjenici kako se stvarno ponaša. Etiku pretvara u iskustvenu znanost, odbacuje normativnu etiku, a „dužnost” tumači iz religije kojom je čovjek u primitivno doba totemizma sebe podvrgao vlasti božanstva, dok je vrhovno biće zapravo društvo.

Pozitivizam se proširio na mnoga znanstvena područja koja dotiču čovjeka, ali čovjeka tumači samo kroz o s j e t n o i s k u s t v o fizičkog ili psihičkog svijeta. Oduzima čovjeku duhovnu dimenziju, a time i besmrtni život. Oduzima svemiru Stvoritelja, da ga protumači vlastitim evolucionim samostvaranjem. Oduzima etici nadvrijednost „dužnosti”, a pretvara je u promatranje iskustvenog čovjeka kakav jest, ne kakav bi trebao biti. Oduzima religiji nadsvjesnog Boga, a nudi joj štovanje čovjeka ili čovječanstva, ili religiju naprosto potcjenjuje kao najniži sirovi oblik ljudskog rješavanja svijetske zagonetke. Nije će svaku nadnaravnost, Objavu, čudo kao dokaz Objave, a prirodu i čovjeka tumači determinizmom izvana ili iznutra, iako rado govori o društvenoj slobodi. Ukratko: pozitivizam je postepeno priprava na potpuni materijalizam... Utjecaju pozitivizma treba pripisati i onaj rašireni i n d i f e r e n t i z a m prema svim religijama koje su pozitivistima podjednako „zaostali stadij”, a kršćanstvu su napose pripisali „mračni srednji vijek”. Što se tiče čudorednih vrednota, pozitivisti su rasklimali odgovornost savjesti, a čovjeka učinili odgovornim samo društvu, čija korist postaje jedino mjerilo ponašanja. Čovjeku su oduzeli eshatološku nadu i sveli sve ljudske težnje p r e m a o v o m s v i j e t u, prema tehničko-društvenom napretku, u kome se ogleda njihova „znanost iznad svega” s krilaticom: „Vjera je protiv znanosti.” U zapadnoj Evropi 19. stoljeća pozitivisti su omasovili sekularizaciju kao otuđenje od Boga i vječnog života čovjeka s Bogom.

d) **Materijalizam** enciklopedista nešto kasnije se nastavlja u raznim oblicima filozofskih svjetozora koje ovdje kratko označujemo:

Mehanicistički materijalizam nastavlja u Njemačkoj *L. Büchner* knjigom „Sila i tvar” (Kraft und Stoff) koju neki proglašuje „evanđeljem materijalizma”. Duševnost čovjeka svodi na djelovanje moždana, zato smrću čovjek prestaje

postojati. Priroda je za njega bog, a postojanost energije osnovni zakon prirode... Sličan materijalizam uči i *C. Vogt* kad veli da su misli prema moždanima isto što i žuč prema jetrima ili mokraća prema bubrezima.

Biološki materijalizam najviše je raširio *E. Haeckel*, vatreni pristaša evolucionizma, poznat po svom varavom „biogenetskom zakonu” da razvoj pojedinca obnavlja u zametku razvoj cijele vrste. Osnovao je „Njemački monistički savez” koji se trebao boriti protiv dualizma, panteizma i spiritualizma, za takav materijalizam koji je sve psihičko tumačio s „neuroplazmom” i „psihoplazmom”. Njemu Bazala pripisuje „besprimjernu konfuziju pojmova” s kojima znanstvena psihologija „nema ništa zajedničko” (Pov. fil. III, 206.s.). Evolucionizam nema od Haeckela nikakva biološkog dokaza, nego samo zvučne hipoteze koje učenjaci napustiše. Njegov je materijalizam skroz aprioran i postulatoran, ali ga je dio plitke mase čitalaca rado primao.

Energetski materijalizam zastupao je *W. Ostwald* koji je od energije načinio opći svjetozor: ona je „supstancija svuda nazočna”, životni oblici su „strujanje energije”, a duševna svijest je „živčana energija”. Prelaženje osjeta k mislima i nagona k volji samo je „pretvaranje jedne živčane energije u drugu”... Smatra da energetičko shvaćanje rješava sve zagonetke svijeta, napose prijelaz tvarne u duševnu energiju.

Naturalistički materijalizam zastupa više pisaca koji se podosta razlikuju u svojim tvrdnjama. *D. Strauss* bori se protiv kršćanstva: tvrdi da je razumsko shvaćanje protivno dualizmu duha i stvari i supranaturalizmu Objave i tajne. Sve dolazi od prirode-boga koja nije djelo uma, ali se razvija prema ljudskoj umnosti iz besvjesne podloge prirode. Čovjek je čedo prirode i uzdiže se nad svoju mater-prirodu umnošću za proučavanje prirode... *L. Feuerbach*, Hegelov učenik, prešao je iz panteizma na materijalizam antropološkog lika: „Bog je bio moja prva misao, um moja druga, a čovjek moja treća i posljednja misao.” U knjizi „Bit kršćanstva” svodi razvoj svih religija na p s i h i č k u p r o j e k c i j u ljudskih potreba i neostvarenih želja na biće izvan sebe kome se klanja nadajući se ispunjenju svojih želja. Ideja boga sa-

mo je „idealizirano bivstvo čovjeka”... Sva teologija za njega je antropologija o neizmjernom bivstvu čovjekovu. I filozofija je iluzija slična teologiji, a stvarnost je samo osjetno konkretno biće: „Čovjek je ono što jede” (Der Mensch ist was er isst.). Svoju čovječnost razvija samo u društvu, a istina je što pojedinac misli kao predstavnik čovječanstva... Feuerbach ne vidi kako je to vrlo iluzorno: Kad bi svaki pojedinac bio predstavnik čovječanstva, onda bi sve filozofije i religije bile istinite, pa i sve budalaštine, ako netko utvara da predstavlja ljudski rod... *M. Stirner* je sveo materijalizam na potpunu pojedinačnost, a čovjeka na svoj Ja, jer je i „čovječanstvo” idealistička iluzija. „Ja sve odnosim na sebe... Meni nije ništa preče od mene... Ja odlučujem da je u meni nešto pravo; izvan mene nema prava... Ne poznam istine koja bi bila nada mnom, po kojoj bi se ja morao ravnati.” Ovakav anarhični egoizam gadi se normalnom čovjeku pa i nije imao širega utjecaja, premda ima ljudi koji se praktično tako ponašaju. Jači je utjecaj imala Feuerbachova „projekcija čovjeka u izmišljenog boga” koja proglašava sve religije iluzijom.

Ovi bi kabinetski materijalizmi vrlo površne kritike religije i vrlo dogmatskih tvrdnja antireligije ostali bez šireg utjecaja, da nije sjeme palo na društveno tlo drugih težnji koje dadoše tri vrlo utjecajna oblika današnjeg materijalizma:

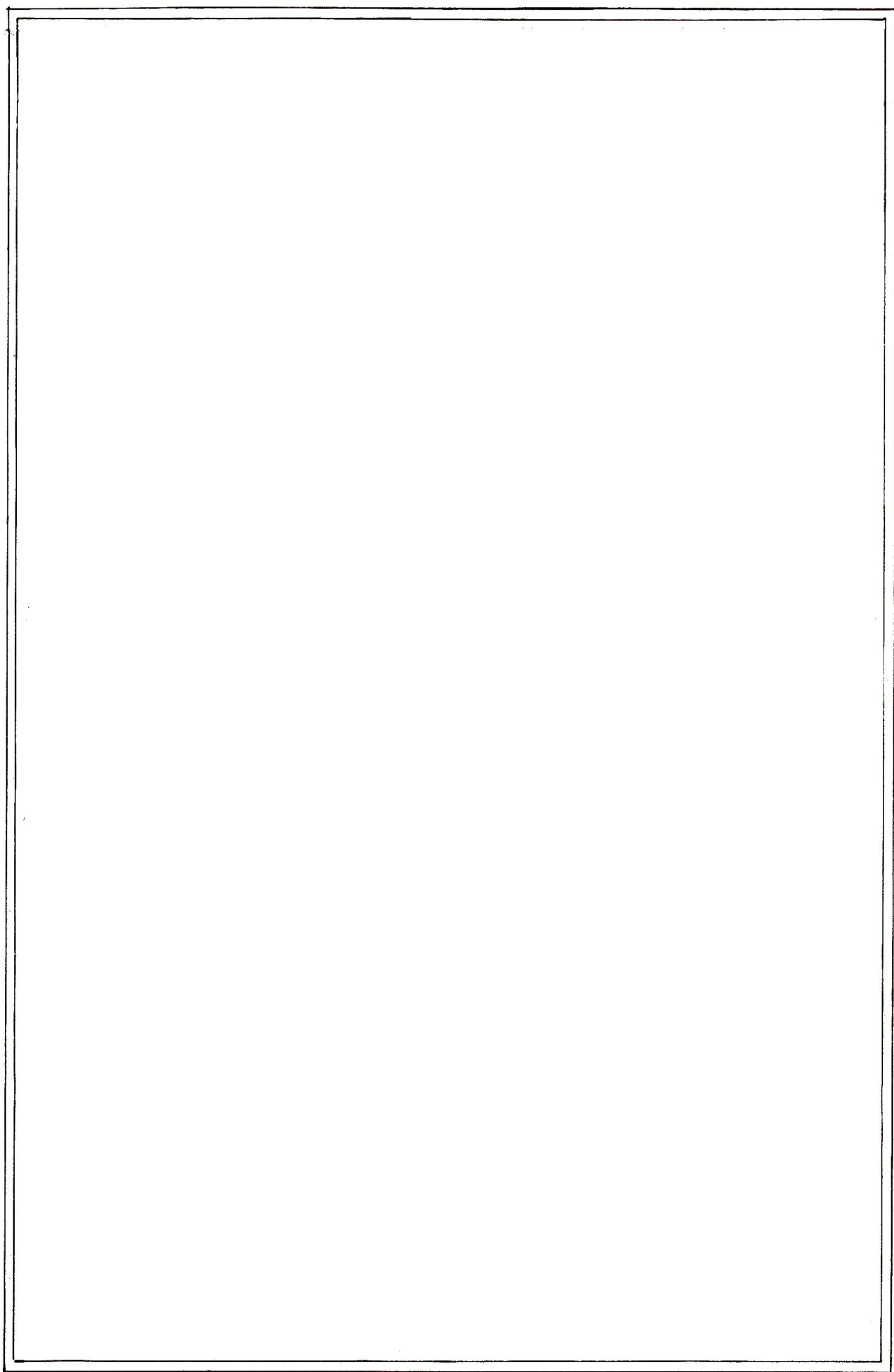
Rasistički materijalizam Fr. Nietzschea mješavina je mnogih utjecaja, posebno darwinizma i voluntarizma. Autor ima više pjesničke mašte nego filozofske refleksije, zato mu je sustav bez logike, odraz razdraženog srca koje vodi ogorčenu borbu protiv „mrtvog boga”. Nietzsche počima s evolucijom čovjeka u nadčovjeka iz germanske „gospodske rase” (Herrenvolk) nad svim nižim rasama stada (Herdenvölker), ali brzo ostavlja biološku evoluciju da ju pretvori u voluntarističku vulkansku erupciju protiv svega kršćanskoga. Proročki nastupa kao Zaratustra protiv Krista, za prevlast silovite volje nad svakom etikom (Wille zur Macht), jer se nadčovjek (Übermensch) nalazi „s onu stranu dobra i zla”. Njega ne ravna apolonska krepost, nego „dionizijska strast” neobuzdana nagona za silom i vlašću. Rušilački nastupa pro-

tiv svih prošlih vrednota kao prevrtaj svega vrijednoga (Umwertung aller Werten): „Ništa nije istinito, sve je dopušteno.” Nije to antietika hedonizma, nego imperijalizma. I njegovo anti-kršćanstvo je nemilosrdna sila protiv Kristova milosrđa. I njegov buntovni antiteizam raste iz konkurencije natčovjeka protiv Boga koji smeta „okovima čudoređa”, raspuštenoj dionizijskoj slobodi samovlasti.

Sljedbenici Nietzschea pokušali su dati rasizmu neku prividnu znanstvenost, a Hitlerov nacizam pretvorio ga je u praksu ratničkih i kologorskih strahota. Time je rasizam u Evropi porazom Hitlera izgubio utjecaj. Ali, još ima raznih oblika rasizma po svijetu koji bi htjeli zadržati gospodstvo bijele rase nad ostalim, „obojenim” rasama.

Historijsko-dialektički materijalizam Marxa i Engelsa društvena je protivnost kapitalističkom liberalizmu svojom komunističkom ekonomijom. No sad ga promatramo prvotno u odnosu prema religiji i etici, dakle djelomično, pretpostavljajući ostale elemente marksizma koji spadaju na ekonomsku i sociološku kritiku kapitalizma. Mladi je Marx najprije postavio svoj „dialektički materijalizam” protiv Hegelova „dialektičkog idealizma”: prvotna je tvar, ne misao; materija, a ne ideja. Duševno je samo „epifenomen” tjelesnih procesa (pozitivizam). Spoznaja je samo osjetni odraz vanjske prirode. Čovjek nastaje od životinje i to o s j e t n o - r a d n o m p r a k s o m kojom oblikuje vanjski svijet. „Mjerilo istine je rad radnika kojim oblikuje izvanji svijet” (Lenjin). Zato čovjek duguje s v o j e p o s t o j a n j e s a m o m s e b i kao radnom uzroku. Tako posta „praksa” glavna kategorija marksizma.

Iza toga Marx prelazi na „historijski materijalizam” kojim kuša protumačiti cijelu ljudsku povijest kao „o t u đ e n j e” koje počinje s „ekonomskim otuđenjem” da se prelije u slijedeća društvena i idejna otuđenja. Prvotni komunizam brzo je nestao otuđenjem plodova rada i klasnom borbom izrabljivanih protiv izrabljivača. Otuda nastaje „r e l i g i o z n o o t u đ e n j e” izrabljivanih koji su na drugom svijetu potražili utjehu i nadu svojih težnji, kao svoj „opium naroda”. Za Feuerbacha je religija teoretska iluzija, za Marxa je praktička iluzija

koja ga navodno odvrća od borbe za sreću na zemlji: „Religija je samo iluzorno sunce koje se okreće oko čovjeka sve dotle dok se on ne bude okretao oko samog sebe.” (Marx) Da bi se uništila religija, potrebno je posjeći njeno društveno ukorjenjenje. To je zadaća „razotuđenja”, počev od ekonomske jednakosti besklasnog društva koje će zadovoljiti sve ljudske potrebe pa više neće težiti za onostranom srećom. Tako je Marx eshatologiju neba htio zamijeniti eshatologijom zemlje na kojoj treba stvoriti čovjekov raj u budućnosti komunističkog društva. Tada će nestati potreba i religije i etike, čak i države, jer će „svatko raditi koliko može, a dobivati koliko treba”. Njegova kritika religije završava tvrdnjom da je „čovjek najviše biće za čovjeka” jer svoje „postojanje zahvaljuje samom sebi”. Tako je Marx zamislio svog „Prometejskog čovjeka” koji se pojavljuje na zemlji prvotno kao „Homo faber” da radom sebe načini i svijet humanizira.

Marks nije odgovorio na pitanje: Odakle priroda prije čovjeka? Za njega je priroda prije čovjeka „kaos” koji ljudskim radom postaje „kozmos”. Engels nije bio s tim zadovoljan pa je napisao svoju „Dijalektiku prirode”, kao odraz Spencerova evolucionizma. Time je materijalističkom prakticismu dodao naturalizam. Lenjin je marksizam pretvorio u svjetsku revoluciju čiji je cilj obaranje svjetskog kapitalizma ali najavljuje i svjetsku propagandu borbenog antiteizma za iskorjenjenje religije. Bit tog materijalizma je borba protiv religije kao „glavnog otuđenja” čovjeka samom sebi.

Ovaj zbijeni, kratki prikaz pokazuje da je marksizam prvotno negacija vjere u Stvoritelja koga ima istisnuti čovjek, tvorac sebe i svijeta oko sebe. Ujedno je i negacija nade u prekogrnbni život s Bogom, jer eshatologiju neba treba zamijeniti eshatologijom zemaljske sreće. Končno je i negacija kršćanske ljubavi jer želi klasnom mržnjom rješavati povijesne nepravde. A u svemu tome je negacija ljudske osobnosti, jer je Marxu smrt pojedinca „nevažan momenat”, a sva budućnost pripada „generičkom biću” ljudskoga kolektiva. Malo je koji svjetonazor ne

samo tako snažno udario u duhovno korijenje kršćanstva nego i u društveno utemeljenje religije.

Egzistencijalistički materijalizam J. P. Sartrea stavlja u središte ljudske sudbine slobodu čovjeka kojom sebe egzistencijalno ostvaruje. Slobodu ne veže ništa stalno, izraženo esencijom: nikakvi zakoni ontike, logike i etike. Ona pliva nad ponorom ništavila da sama sobom ostvari čovjeka, jer „ako postoji Bog, ja nisam slobodan”. Osobni plod tog stava je „mučnina” i „bljuvotina” (la nausee), jer prolaznost i smrt guta sve što sloboda stekne. Društveni plod je još teži: drugi čovjek baca me već svojim pogledom u stid jer me „postvaruje”, čini subjekt objektom. Dok Ja, „biće za sebe”, želi društveno postati „biće za druge”, nailazi na elementarnu prepreku jer su drugi „neprijatelji mog Ja” – sve do užasnog završetka: „Pakao – to su drugi!” Premda bi Sartre htio spasiti svom egzistencijalizmu naslov „humanizma”, njegova sloboda je kumir koji ruši ljudske vrednote, napose etičke, i samog čovjeka. Nimalo privlačna filozofija normalnoj pameti, ali je ipak stekla utjecaj na određene velegradske mase koje su bile željne neodgovorne slobode i pred savješću i pred Bogom.

Praktički materijalizam ime je za sve one koji se ne oslanjaju ni na koju ideologiju, ne traže nikakvu teoriju svjetonazora, nego se životno ponašaju u svakodnevnoj praksi kao da nema ni Boga ni duše, ni savjesti ni suda, ni neba ni pakla... Možda u dnu duše još računaju na religiju, možda se izvana još nazivaju pripadnicima određene vjerske ispovijesti, možda još slave pokoji folklorni i tradicionalni blagdan, ali se posve predadoše ovoj zemlji i ovom svijetu, tako da se u praksi nimalo ne razlikuju od ideoloških protivnika religije. Ima ih koji kažu da „vjeruju”, ali je životni sadržaj vjere ispražnjen, a djela proturječe njihovoj mutnoj vjeri. Svojim psovanjem, rušenjem bračne vjernosti, ubijanjem nerođenih, svojom seksomanijom i „devizomanijom” pokazuju da su djelom sasvim tjelesni i sasvim ovözemaljski. Ima dosta stupnjeva praktičnog ateizma, koje sad ne kanim analizirati, no opći im je smjer: „Vjera bez djela je mrtva” (Jak 2,24,26).

Mogao bih dodati još jedan podnaslov: „Otudjenje od čovjeka”. Ta se tema već krije u navedenim ideologijama koje sve sebe nazivaju „humanizmima”, misleći da apoteoza čovjeka znači njegovu humanizaciju. Istina o čovjeku, i to cjelovita istina o cjelovitom čovjeku, mjerilo je ispravnog humanizma. Zar može biti bog prirode onaj, koji se zadnji pojavio u povijesti svemira? Zar može biti najviša veličina onaj, koji je toliko pun bijede te putuje prema smrti? Zar zbrajanje smrtnika u ljudski kolektiv može dati „besmrtno čovječanstvo”? Zar može praznina besvijesti razvojem donijeti na svoj vrh svjesnu puninu koja sabire spoznajom svu stvarnost u sebi? Zar je čovjek postao veći ako mu se oduzme duhovna dimenzija besmrtno duše, ako mu se zaniječe osobno dostojanstvo? Zar čovjek išta dobiva ako bi mu smrt bila konačan svršetak, ako iza groba nema ništa?... Pođimo i na etičko područje! Čudoređe bez zakona postaje izvrgnuto potpunom subjektivizmu koji redovno svršava mjerilom koristi i užitaka. Odgovornost samom sebi nije nikakva, a odgovornost društvu izvrgnuta je mnogim samovoljama moćnih nad slabima. Sloboda bez objektivnih vrednota postaje anarhična, a savjest bez vrhovnog Suca postaje samovoljna igra. Gdje se briše sam pojam „grijeha”, preostaje samo društvena prisila da kroti strasti, jer nema straha Božjega. Ako čudoređe nije ukorjenjeno u odgovornoj savjesti Višemu od sebe, čovjek može i zlo proglasiti dobrim, a društvo može izglasati i ubijanje nerođenih i starih kao „korisno za društvo”... Etika bez religije postaje sve tanji sloj kolektivne sebičnosti. Tako čovjek postaje postupno nečovjek, a humanizam nehuman. To se najviše očituje na obiteljskom području koje se raspada kad se pusti nagon proglasi ljubavlju, kad se stvari smatraju važnije od čovjeka, kad banke postaju pune, a kolijevke prazne. Tada narodi izumiru, makar se zvali imenom „kršćanski”.

Ovoj raspravi nije nakana pobijati sve zablude navedenih ideologija, jer bi zato trebala cijela knjiga. Svrha je članka da pokaže na izvore mutnih voda koje raširiše svijetom duh ovoga svijeta – sekularizaciju. Krist je smatrao svojim glavnim neprijateljem „kneza ovoga svijeta”

orijentacije

kome je posebno stalo da čovjeka otkine od Boga, nudeći mu da vlada svijetom bez Boga. Tako je prva napast praroditelja postala razgranjena zadnja napast sekulariziranog čovječanstva pod istom lozinkom: „Bit ćete kao bogovi!”

4. KATEHETSKI PRISTUP SEKULARIZACIJI

Nisu svi oblici sekularizacije jednako moćni da zbune vjeru i otruju srca. I pojedinci i narodi imaju izvjesnu priljepčivost na određene oblike otudjenja od vjere i nadsvijeta. Kod nas nikad nisu idealizmi i panteizmi stekli jačeg utjecaja. Od današnjih širokih utjecaja sekularizacije na našem tlu je najviše plitkoga deizma, akademskog pozitivizma i političkog ateizma zašlo u duše. Preko škola, širok utjecaj dobila je materijalistička evolucija po receptu Darwin–Spencer pa mnogim mladima izgleda kao da može istisnuti Stvoritelja, kao da je doista glas znanosti, a ne apriorna zgrada ideologije.

Za katehete je važno uočiti ne samo načine kako sekularizacija nastupa propagandom nego i još više kada počine djelovati na mlade duše. To je ono doba pubertetskog dozrijevanja kad u mladima dozrijeva apstraktna misao, kada traže neki svjetonazor, kad se nađu na raskrižju vrednota da izabiru putove budućnosti. Empirijska psihologija ukazuje na doba između 15–20 g., a najviše oko 17/18 g. kad mladi traže smisao življenja i svoj položaj u društvu kroz izbor zvanja. Ima i preuranjenih i zakašnjelih životnih raskrižja, no „optio fundamentalis” najčešća je u navedenom razdoblju. Tada se biraju i moralne vrednote i idejna usmjerenja. Tada se opredjeljuje mlado srce za ideale ili za idole. To su opazili i stari Grci svojom pričom „Heraklo na raskršću”. Na te godine nas upućuje i Mudrac kad piše: „Upućuj mladića prema njegovu putu, pa kad i ostari, neće odstupiti od njega” (Izr 22,6). Na te godine najviše se odnose Kristove riječi o dva puta: „Široka vrata i prostran put vodi u propast... uska vrata i tijesan put vodi u život” (Mt 7,13–14).

Drugo važno pitanje za katehetu je: tko sve u t j e č e n a m l a d e u izboru životnog pu-

ta. Najsnažniji je utjecaj obitelji i to više vjerskom praksom ili praktičnim indiferentizmom nego teoretskom poukom, što će mladi već prije uzljubiti nego li dođu na važno životno raskrižje. Danas je postao prevažan utjecaj škole koja je službeno ateistička s pretežnim usmjerenjem na politički ili ekonomski napredak pojedinca u društvu. Najviše prigovora protiv vjere slušao sam od srednjoškolaca iz školskog predavanja o evoluciji ili o povijesnom porijeklu kršćanstva. Kod studenata na fakultetima više je bilo prigovora protiv dogmatskih i moralnih naučavanja Crkve, napose protiv seksualnog ćudoređa, samosvladavanja prema drugom spolu. Tek su pojedinci osjetili vjetar sekularizacije kao širok svjetonazor općeg relativizma (sve su vjere jednako vrijedne, samo nek' si pošten čovjek), ili načelnog ateizma (sve su vjere jednako nevrijedne kao iluzije o nadsvijetu). Zapravo, oni koji dolaze na vjeronauk osjećaju kušnju na koju ne znaju odgovoriti, a mnogo je više zaraženih sekularizacijom pa posve napuštaju vjeronauk jer više ne vjeruju, ili ih vjera ne zanima.

Treće je važno pitanje, kako mlade s a b r a t i n a p o u k u v j e r e kad nam baš u to kritično doba bježe svakamo: u druge škole, u gradove, a još više na zabavne programe. Vjeronauk im nije zabavan ni zanimljiv. Mnogo je krivnje i na strani kateheta kad ne znaju ili ne mare za primjerenu razradu aktualnih problema i tema zanimljivih mladeži u kritičnim godinama, nego ih gnjave opetovanjem građe iz ranijih djetinjih godina. Vjeronauk za godine od 15–20. mora biti s a s v i m d r u g a č i j i nego onaj za osnovce, jer pred nama stoje naskoro odrasli ljudi, ljudi koji traže ozbiljna svjedočanstva vjere i kršćanskog ćudoređa, ljudi koji osjećaju krizu vjere iz sekulariziranog svijeta oko sebe. Za vjeronauk u takvim godinama potrebne su ozbiljne pripreme na koje se manji dio kateheta odvažuje. Znam revnih kateheta koji i na seoskim župama znaju okupiti mladiće i djevojke kad se vrata doma iz grada. Dolazili bi u značajnom broju jer je pouka bila nova, bogata, svježija, zanimljiva za njih, popraćena odgovarajućom literaturom koju bi neki i kući ponijeli.

Četvrto važno pitanje za te studentske godi-

ne jest i n k u l t u r a c i j a: povezivanje ljudske i Božje objavljene mudrosti, povezivanje ljudskih opravdanih težnja s Božjom eshatološkom orijentacijom, povezivanje narodne povijesti i književnosti s vrednotama vjere i ćudoređa, te govor o velikim imenima iz ljudske kulture, o ljudima koji su znali spojiti vjeru i znanje, vjeru i život, vjeru i rad za sudbinu svijeta... Kvasac evanđelja treba umijesiti u tijesto ljudske kulture da postane hranljiv kruh za život. Treba, dakle, kateheti za srednjoškolce i studente z n a t n e n a o b r a z b e da bi odgovorio potrebama mladih u današnjoj kušnji vjere. Potrebno mu je stalno obrazovanje; potrebno je da crpi mudrost iz dobrih knjiga, da razmišlja i da iz punine mudrosti i znanja govori mladim ljudima.

Naveo sam nekoliko tema za razgovor kateheta i mladih. Sekularizacija više neće napredovati ako mladima budemo davali adekvatne pouke i lijek protiv opće bolesti današnjeg društva. Tko doista ljubi mladež Kristovom ljubavlju, morao bi razmisliti o svom pristupu omladini da poboljša svoj vjeronauk kao najvažniji pastoralni zadatak za Crkvu budućnosti.

Nisam dotakao pitanje katehetskih udžbenika, o čemu katehete tako živo i plodno raspravljaju. Htio bih nešto napomenuti: bez dobrih udžbenika u ruci lako se raspline pouka vjere samim ustima i slikama. No bolji je dobar kateheta bez udžbenika u svakoj ruci, nego loši udžbenici koji samo raspravljaju o „problemima” religije bez rješenja iz evanđeoskih izvora po nauci ovlaštenoga Učiteljstva. Važnija je izgradnja žive vjere u životnoj praksi, nego mnoštvo znanja iz enciklopedija o religijama... Ipak sam svom dušom za dobre udžbenike. Mislim da takav ne može više biti međunarodan, jer je prevelika razlika između kulturnih sredina, stupnja razvoja tvarne moći i povijesne zbilje u svijetu. Dobar udžbenik s potrebnom inkulturacijom mora zahvatiti vjeru na domaćem tlu, kroz vlastitu povijest, s duševnošću svoga naroda. Nije ga lako napraviti, a nijedan neće zadovoljiti sve želje i potrebe. No, može ga napraviti složna suradnja i stručnjaka i terenskih kateheta i predstavnika crkvenog Učiteljstva kome uvijek pripada dužnost provjere ispravna nauka vjere.

Da sažmem: glavni sadržaj pozitivne izgradnje vjere kroz katehezu koja računa na napast sekularizacije mora biti i pozitivna izgradnja i potrebna apologija vjere koju neki zanemariše. U mladim dušama treba izgraditi i vjeru i čudorede oko tri temeljne istine: *Bog nad nama, besmrtna duša u nama, vječni život pred nama*, a postizemo ga po Kristovu spasenju i Objavi, koju je predao Crkvi na čuvanje i širenje poslavši je u sav svijet da pronosi njegovu istinu i njegovu milost kao **v e l i k i s a k r a m e n a t s p a s e n j a** svim narodima i svakom pojedincu. To je ono **K r a l j e v s t v o B o ž j e** koje je osnovao **n e b e s k i K r a l j** da u njemu

skupi sve ljude u jedno stado pod jednim pastirom. Jedini nas je Krist oslobodio od premoći grijeha, smrti i pakla. To je srž njegova spasenja i oslobođenja, a sva druga društvena oslobođenja trebaju nadoći kao plodna posljedica snažne evangelizacije koja obvezuje na provedbu pravde i ljubavi prema svim ljudima. Početak je velika „metanoja” od sekularizirane orijentacije samo na **o v a j s v i j e t** prema eshatološkoj orijentaciji za **o n a j B o ž j i s v i j e t** koji čovjeku donosi vječni život. To ne znači odbiti se od potreba ovoga svijeta i života, nego s vjerom u duši prionuti na rad za bolji svijet koji će nas voditi u Božji svijet.